

УДК 344.13:34.03:341.31

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v4.2025.39>**В. Х. Ярмакі**

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного та європейського права
Національного університету «Одеська юридична академія»
orcid.org/0000-0001-5924-1085

Х. П. Ярмакі

доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України,
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
Інституту права та безпеки
Одеського державного університету внутрішніх справ
orcid.org/0000-0001-7718-3093

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ВОЄННІ ЗЛОЧИНИ ТА ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ: КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИЙ ТА ІНСТИТУЦІЙНИЙ ВИМІРИ

У статті досліджуються проблеми вдосконалення правових механізмів притягнення до відповідальності за воєнні злочини та посилення міжнародної системи захисту прав людини в умовах сучасних збройних конфліктів. Автор підкреслює, що наявна міжнародно-правова база, зокрема Римський статут Міжнародного кримінального суду та Женевські конвенції, хоча й формує підґрунтя для кримінальної відповідальності винних осіб, проте не забезпечує належної ефективності у питаннях юрисдикції, виконання рішень та невідворотності покарання.

Особливу увагу приділено аналізу недоліків існуючих міжнародних інституцій, зокрема МКС, Європейського суду з прав людини та Ради ООН з прав людини, а також політичним і процесуальним чинникам, що перешкоджають оперативному притягненню до відповідальності осіб, винних у скоєнні воєнних злочинів. Досліджується значення українського досвіду у сфері документування злочинів, співпраці з міжнародними органами та реалізації принципу комплементарності.

У статті сформульовано пропозиції щодо вдосконалення міжнародно-правових механізмів: розширення юрисдикції МКС, створення спеціального міжнародного трибуналу з питань агресії, посилення механізмів обов'язковості виконання рішень міжнародних органів, а також зміцнення національних правових систем у частині розслідування та переслідування воєнних злочинів. Підкреслюється важливість синергії між міжнародними й національними інституціями у забезпеченні ефективного захисту прав жертв та утвердження верховенства права.

Отримані результати можуть бути використані для подальшого наукового дослідження проблематики міжнародної кримінальної юстиції, а також у практичній діяльності органів державної влади та міжнародних організацій, залучених до процесів документування, розслідування та переслідування воєнних злочинів.

Ключові слова: міжнародне право, міжнародне кримінальне право, міжнародна кримінальна юстиція, Міжнародний кримінальний суд, воєнні злочини, захист прав людини, міжнародна відповідальність, міжнародний трибунал, міжнародна юрисдикція.

Yarmaki V. Kh., Yarmaki Kh. P. INTERNATIONAL LEGAL RESPONSIBILITY FOR WAR CRIMES AND PROTECTION OF HUMAN RIGHTS IN CONDITIONS OF ARMED AGGRESSION: CRIMINAL LEGAL AND INSTITUTIONAL DIMENSIONS

The article examines the problems of improving the legal mechanisms for bringing to justice for war crimes and strengthening the international system for protecting human rights in conditions of modern armed conflicts. The author emphasizes that the existing international legal framework, in particular the Rome Statute of the International Criminal Court and the Geneva Conventions, although it forms the basis for the criminal liability of guilty persons, does not ensure proper effectiveness in matters of jurisdiction, execution of decisions and the inevitability of punishment.

Particular attention is paid to the analysis of the shortcomings of existing international institutions, in particular the ICC, the European Court of Human Rights and the UN Human Rights Council, as well as political and procedural factors that hinder the prompt prosecution of persons guilty of war crimes. The significance of Ukrainian experience in the field of documenting crimes, cooperation with international bodies and implementation of the principle of complementarity is examined.

The article formulates proposals for improving international legal mechanisms: expanding the jurisdiction of the ICC, creating a special international tribunal on aggression, strengthening the mechanisms for binding the execution of decisions of international bodies, as well as strengthening national legal systems in terms of investigating and prosecuting war crimes. The importance of synergy between international and national institutions in ensuring effective protection of the rights of victims and establishing the rule of law is emphasized.

The results obtained can be used for further scientific research into the issues of international criminal justice, as well as in the practical activities of state authorities and international organizations involved in the processes of documentation, investigation and prosecution of war crimes.

Key words: international law, international criminal law, international criminal justice, International Criminal Court, war crimes, protection of human rights, international responsibility, international tribunal, international jurisdiction.

Постановка проблеми. Сучасні міжнародні відносини позначені різким загостренням проблеми забезпечення відповідальності за воєнні злочини та гарантій ефективного захисту прав людини в умовах збройних конфліктів. Агресія російської федерації проти України актуалізувала питання не лише застосування норм міжнародного гуманітарного права, а й практичної спроможності інституцій міжнародного правосуддя забезпечити невідворотність покарання винних. Попри наявність у міжнародному праві чітко визначених заборон – на масові вбивства, тортури, депортації, руйнування цивільної інфраструктури та інші воєнні злочини – на практиці механізми притягнення до відповідальності часто виявляються недостатньо ефективними, повільними або залежними від політичних чинників.

Водночас, право на життя, безпеку, свободу від катувань і приниження гідності, а також інші фундаментальні права людини стають об'єктом системних порушень у сучасних війнах. Масштаби та інтенсивність таких порушень вимагають переосмислення ролі міжнародного кримінального права, механізмів індивідуальної та державної відповідальності, а також здатності міжнародних інституцій – Міжнародного кримінального суду, спеціальних трибуналів, Європейського суду з прав людини та інших – забезпечувати ефективний правовий захист.

Проблемність дослідження полягає у суперечності між нормативним рівнем закріплення міжнародно-правової відповідальності та реальними викликами її реалізації. З одного боку, норми міжнародного гуманітарного та кримінального права є достатньо розробленими й визнають індивідуальну кримінальну відповідальність за воєнні злочини. З іншого боку, існують прогалини у процесуальних механізмах притягнення винних до відповідальності, проблеми із юрисдикцією міжнародних судів, а також нерозвиненість універсальних гарантій відшкодування шкоди жертвам агресії. Це створює потребу у комплексному аналізі як кримінально-правового, так і інституційного виміру проблеми, з урахуванням українського контексту, що нині є одним із найактуальніших прикладів у міжнародній практиці.

Мета статті є комплексний аналіз міжнародно-правової відповідальності за воєнні злочини та механізмів захисту прав людини в умовах збройної агресії з урахуванням кри-

мінально-правового та інституційного вимірів, а також вироблення пропозицій щодо удосконалення правових і організаційних механізмів на національному та міжнародному рівнях.

Для досягнення зазначеної мети в статті ставляться такі завдання:

Розкрити теоретико-правові засади міжнародної кримінальної відповідальності за воєнні злочини та співвідношення індивідуальної й державної відповідальності.

Проаналізувати сучасні механізми притягнення винних до відповідальності та виявити їхні сильні й слабкі сторони.

Дослідити практику України як жертви збройної агресії у сфері документування воєнних злочинів і захисту прав людини.

Визначити роль міжнародних інституцій захисту прав людини (ЄСПЛ, ООН, Рада Європи, ОБСЄ) у контексті воєнних злочинів і збройної агресії.

Сформулювати пропозиції щодо вдосконалення правових механізмів відповідальності за воєнні злочини та посилення системи міжнародного захисту прав людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У доктрині міжнародного права питання відповідальності за воєнні злочини та захисту прав людини в умовах збройної агресії досліджувалися як зарубіжними, так і українськими науковцями. Серед українських авторів варто відзначити праці О.В. Червякової, присвячені проблемам воєнних злочинів і перехідної справедливості; С.В. Щербака, який аналізує співвідношення міжнародних стандартів і кримінального права України. На міжнародному рівні значний внесок зробили С. Сельварадж та Л. Фйоріто, які розглядали роль Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) та громадської думки у переслідуванні злочинів, скоєних під час війни в Україні. Однак, попри наявність вагомих напрацювань, наукові дослідження залишаються фрагментарними та здебільшого зосередженими на окремих аспектах – нормативному чи інституційному. Відсутність комплексного аналізу поєднання кримінально-правового та інституційного вимірів міжнародно-правової відповідальності зумовлює актуальність обраної теми.

Викладення основного матеріалу. Міжнародна кримінальна відповідальність є одним із ключових інститутів сучасного міжнародного права, спрямованим на забезпечення невідворот-

ності покарання за найбільш тяжкі порушення міжнародного гуманітарного права, зокрема за воєнні злочини. Її формування відбулося у процесі еволюції міжнародного правопорядку – від принципів Нюрнберзького та Токійського трибуналів до сучасних положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду (1998 р.) [4].

Теоретико-правові засади міжнародної кримінальної відповідальності спираються на кілька фундаментальних положень:

Принцип індивідуальної відповідальності: жодна особа, яка вчинила міжнародний злочин, не може прикриватися посадовим становищем чи наказом начальника (ст. 7 Статуту Нюрнберзького трибуналу; ст. 25 Римського статуту). Цей принцип вперше чітко закріплено у вирокі Нюрнберзького трибуналу 1946 р., де зазначалося, що «злочини проти міжнародного права здійснюються людьми, а не абстрактними утвореннями» [6].

Принцип універсальності юрисдикції: воєнні злочини становлять загрозу міжнародному миру та безпеці, тому їх переслідування можливе незалежно від місця вчинення та громадянства злочинця (приклади – справа *Prosecutor v. Tadić*, ICTY, 1995) [7].

Принцип невідворотності покарання: воєнні злочини не підлягають амністії чи строкам давності [8].

Співвідношення індивідуальної й державної відповідальності має особливе значення. Індивідуальна кримінальна відповідальність не виключає відповідальності держави за міжнародно-протиправні діяння її органів чи осіб, які діяли від її імені. Міжнародний суд ООН у справі *Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro* (2007) наголосив, що відповідальність держави за геноцид не усуває індивідуальної кримінальної відповідальності осіб, які його організували чи здійснювали [9].

Таким чином, у сучасній доктрині та практиці сформувався подвійний режим відповідальності:

Індивідуальна відповідальність (через міжнародні кримінальні суди і трибунали, а також національні суди).

Державна відповідальність (через Міжнародний суд ООН та інші механізми відшкодування збитків).

Науковці справедливо зазначають, що ефективність боротьби з воєнними злочинами залежить від синергії цих двох режимів. Так, О. М. Броневицька підкреслює, що «притягнення держави до відповідальності без покарання конкретних осіб зводить міжнародне право до декларацій, тоді як індивідуальне переслідування без відповідальності держави залишає поза увагою системний характер злочину» [10].

Отже, сучасне міжнародне право виходить із поєднання індивідуальної та державної відповідальності, що забезпечує комплексний механізм протидії воєнним злочинам.

Міжнародне співтовариство виробило комплекс механізмів притягнення до відповідальності за воєнні злочини, які можна умовно поділити на чотири основні категорії: діяльність МКС, спеціалізовані міжнародні трибунали *ad hoc*, національні суди, що застосовують принцип універсальної юрисдикції, та гібридні судові інституції. Кожен із цих механізмів має свої сильні та слабкі сторони, що зумовлює потребу у їх комплексному аналізі.

Першим і найбільш універсальним інструментом сучасності є Міжнародний кримінальний суд, створений на основі Римського статуту 1998 року. Його головна перевага полягає у постійності та універсальному характері юрисдикції щодо воєнних злочинів, злочинів проти людяності, геноциду та злочину агресії. Важливим здобутком є процесуальні гарантії, що забезпечують дотримання стандартів прав людини у провадженні [4]. Водночас обмеженість юрисдикції МКС лише державами-учасниками та випадками, переданими Радою Безпеки ООН, знижує ефективність Суду. Додатковою проблемою є брак реальних механізмів забезпечення виконання його рішень, що проявляється у випадках відмови окремих держав співпрацювати із Судом. Низка дослідників наголошує й на політизованості діяльності МКС, зокрема у вибірковості відкриття проваджень [11].

Важливе значення у формуванні практики переслідування воєнних злочинів відіграли міжнародні трибунали *ad hoc* – Трибунал щодо колишньої Югославії (ICTY) та Руандійський трибунал (ICTR). Саме вони створили прецедентну практику, зокрема щодо тлумачення складів воєнних злочинів, індивідуальної кримінальної відповідальності та командної відповідальності. Їхніми сильними сторонами стала спроможність продемонструвати невідворотність покарання, а також формування юридичних стандартів, які лягли в основу Римського статуту. Водночас критики звертають увагу на надзвичайно високу вартість їхньої діяльності, затягнуті процеси та обмежений мандат у часі й просторі.

Суттєвий розвиток дістали механізми національної юрисдикції. У низці держав Європи активно застосовується принцип універсальної юрисдикції, що дозволяє переслідувати воєнні злочини незалежно від місця їх учинення та громадянства обвинувачених. Зокрема, у Німеччині 2021 року відбувся вирок сирійському військовослужбовцю за злочини проти людяності, вчинені в Сирії [12, р. 1127]. В Україні, у свою

чергу, ухвалено Закон від 20 травня 2021 р. № 2689-ІХ, яким приведено положення Кримінального кодексу у відповідність до міжнародного гуманітарного права та відкрито можливості для повноцінного переслідування воєнних злочинів. Перевагою національних юрисдикцій є наближеність правосуддя до потерпілих і спроможність ефективніше збирати докази [13]. Недоліками залишаються ризик політичного впливу, недостатність матеріально-технічних ресурсів та обмежений досвід у розслідуванні масштабних міжнародних злочинів.

Особливе місце посідають гібридні судові механізми, що поєднують міжнародні та національні елементи, як-от Спеціальний суд для Сьєрра-Леоне. Їхня перевага полягає у здатності враховувати локальний контекст і забезпечувати вищий рівень легітимності у суспільстві. Проте вони залишаються залежними від фінансування донорів та політичної волі національних урядів, що обмежує їхню сталість [14, р. 107].

Таким чином, сучасна система міжнародних механізмів переслідування воєнних злочинів характеризується поєднанням інституцій різного рівня, що взаємодоповнюють одна одну. Водночас їхні недоліки – обмежена юрисдикція, політична вразливість та брак ресурсів – свідчать про необхідність подальшої реформи й посилення міжнародно-правової співпраці.

Водночас, поряд із Міжнародним кримінальним судом та іншими міжнародними інституціями, активно формується Спеціальний трибунал щодо злочину агресії російської федерації проти України. Його створення є відповіддю на обмеженість юрисдикції МКС щодо злочину агресії, оскільки держава-агресор не є учасником Римського статуту, що унеможливує притягнення до відповідальності за цей вид злочину у межах існуючої міжнародної системи. Трибунал передбачає застосування принципів міжнародного права *ad hoc*, подібно до практики Нюрнберзького трибуналу та трибуналів щодо колишньої Югославії та Руанди, проте з урахуванням сучасних політичних, технологічних і правових реалій. Особлива увага приділяється притягненню до відповідальності вищого політичного та військового керівництва рф, що дозволяє ефективніше реалізувати концепцію індивідуальної кримінальної відповідальності за міжнародно-правові злочини, включно з агресією. Створення Спеціального трибуналу також відкриває можливості для формування механізмів компенсації шкоди постраждалим, оскільки його рішення можуть стати правовою основою для відшкодування цивільним особам та державі Україна.

Україна, ставши жертвою повномасштабної збройної агресії з боку російської федерації, активно документує воєнні злочини та порушення прав людини на національному та міжнародному рівнях. На державному рівні відповідальність за фіксацію злочинів покладено на органи Національної поліції, прокуратури та слідчі підрозділи СБУ, які здійснюють розслідування фактів нападів на цивільне населення, інфраструктуру та гуманітарні об'єкти. Паралельно створюються спеціалізовані міжвідомчі центри, зокрема Координаційний центр документування воєнних злочинів, що систематизує докази для подальшого використання у міжнародних судових процесах.

На міжнародному рівні Україна активно співпрацює з МКС, Офісом Генерального прокурора України та створеним спеціальним трибуналом щодо злочину агресії рф проти України. Ця практика включає передання матеріалів, відеодоказів, експертиз і свідчень постраждалих цивільних, що дозволяє забезпечити юридично обґрунтовану базу для переслідування осіб, причетних до воєнних злочинів.

Особливу роль відіграє документування порушень прав людини: систематично фіксуються факти вбивств цивільного населення, тортур, незаконних депортацій та руйнування медичної, освітньої та критичної інфраструктури. Human Rights Watch, Amnesty International та міжнародні моніторингові місії підтверджують масштабність і системність порушень, що надає додаткову доказову базу для міжнародної юстиції. Таким чином, українська практика демонструє комплексний підхід до документування воєнних злочинів і захисту прав людини, поєднуючи національні розслідування з міжнародними механізмами притягнення до відповідальності.

Розглянувши механізми притягнення винних до відповідальності за воєнні злочини та визначивши їхні сильні й слабкі сторони, необхідно окремо зупинитися на ролі міжнародних інституцій у сфері захисту прав людини, оскільки ефективне переслідування злочинців неможливе без паралельного контролю за дотриманням фундаментальних прав цивільного населення. Міжнародні організації та судові органи відіграють ключову роль у створенні системи превенції, документування та правозастосування щодо порушень, що виникають під час збройної агресії.

Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) виступає важливим арбітром у справах індивідуальних скарг щодо порушень Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, зокрема у випадках масових атак на цивільне населення, незаконних депортацій

та катувань. Практика ЄСПЛ демонструє, що навіть у періоди збройного конфлікту держави зобов'язані дотримуватися прав людини, забезпечуючи захист життя, свободи та безпеки громадян [15].

ООН забезпечує широкий спектр діяльності у сфері захисту прав людини під час конфліктів. В рамках Ради ООН з прав людини створюються спеціальні комісії та слідчі механізми, що документують порушення міжнародного гуманітарного та міжнародного кримінального права. Спеціальні доповідачі ООН та Управління Верховного комісара з прав людини (ОНЧР) систематично публікують звіти про порушення, формуючи доказову базу для міжнародних судів і трибуналів [16].

Рада Європи виступає платформою координації дій держав-членів у сфері захисту прав людини та контролю за імплементацією конвенційних зобов'язань. Через комітети експертів і робочі групи, зокрема Європейську комісію з ефективності правосуддя (СЕРЕЈ), надається методологічна підтримка для вдосконалення національних правових механізмів розслідування воєнних злочинів [17].

Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ) забезпечує моніторинг та раннє попередження конфліктів, документуючи порушення прав людини і міжнародного гуманітарного права у зонах збройної агресії. ОБСЄ здійснює незалежну перевірку фактів, публікує регулярні звіти, що використовуються як доказова база у міжнародних судових процесах, та сприяє навчальним і превентивним програмам для держав-учасниць [18].

У сучасних збройних конфліктах, зокрема у російсько-українській війні, зазначені інституції демонструють здатність поєднувати функції моніторингу, документування та юридичного реагування. Вони формують інтегровану систему міжнародного захисту прав людини, яка охоплює індивідуальні скарги та державну відповідальність за порушення міжнародного права, забезпечуючи комплексний підхід до захисту цивільного населення від наслідків воєнних злочинів та агресії.

Водночас, вдосконалення правових механізмів відповідальності за воєнні злочини та посилення системи міжнародного захисту прав людини є одними з ключових викликів сучасного міжнародного права. Наявні інституції, зокрема МКС, спеціальні трибунали та національні суди, хоча й забезпечують певний рівень притягнення до відповідальності, однак демонструють обмежену ефективність через складні процедури, політичні впливи та відсутність універсальної юрисдикції.

По-перше, доцільним є розширення юрисдикції МКС шляхом спрощення процедури

ратифікації Римського статуту та усунення можливостей для держав-учасниць ухилятися від співпраці. Важливим є також надання Суду більш ефективних інструментів примусового виконання його рішень, зокрема через створення спеціального міжнародного механізму співробітництва з ООН, який би гарантував арешт та екстрадицію осіб, обвинувачених у воєнних злочинах.

По-друге, актуальним є запровадження універсального трибуналу з юрисдикцією щодо злочинової агресії, який би функціонував на підставі резолюції Генеральної Асамблеї ООН або багатостороннього договору. Це дозволило б уникати ситуацій, коли великі держави, не визнаючи юрисдикцію МКС, залишаються поза межами правової відповідальності. Подібний механізм може стати важливим елементом глобальної системи стримування агресивних воєн.

По-третє, для зміцнення системи міжнародного захисту прав людини необхідно реформувати існуючі інститути моніторингу. Зокрема, слід розширити повноваження Ради ООН з прав людини та забезпечити механізм обов'язковості виконання її рішень, оскільки наразі їхня реалізація значною мірою залежить від доброї волі держав. Крім того, важливо вдосконалити процедури індивідуальних скарг у рамках міжнародних договорів з прав людини, забезпечивши швидший розгляд та можливість компенсаційних механізмів для жертв.

По-четверте, варто активізувати співпрацю між міжнародними та національними судовими системами через розбудову принципу комплементарності. Створення спеціальних спільних судових органів, які б включали як міжнародних, так і національних суддів, сприяло б підвищенню довіри до процесів правосуддя та більш ефективному розслідуванню злочинів. Прикладом може бути досвід спеціальних трибуналів для Руанди та Сьєрра-Леоне [19].

Таким чином, міжнародно-правова відповідальність за воєнні злочини та захист прав людини в умовах збройної агресії становлять взаємопов'язані елементи сучасної системи міжнародного правопорядку. Попри розвиненість нормативної бази, ефективність механізмів їх реалізації залишається обмеженою через проблеми юрисдикції, політичного впливу та брак інституційних ресурсів. Український досвід документування воєнних злочинів і взаємодії з міжнародними органами доводить важливість синергії національних та міжнародних інструментів правосуддя. Перспективним напрямом є реформування та розширення юрисдикції МКС, створення універсального трибуналу з питань агресії, посилення обов'язковості виконання рішень інституцій із захисту прав

людини та розвиток комплементарності між міжнародними і національними судами. Лише комплексне вдосконалення кримінально-правових та інституційних механізмів здатне гарантувати невідворотність покарання за воєнні злочини, ефективний захист жертв та утвердження верховенства права у міжнародних відносинах.

Література

1. Червякова О. Відповідальність за воєнні злочини: через перехідне правосуддя до сталого миру та безпеки України. *Проблеми законності*. 2020. Вип. 15. С. 161–172.
2. Shcherbak S. V. War crimes in the International Criminal and Humanitarian Law and in the Criminal Law of Ukraine: theoretical and practical aspects". *Bulletin of Kharkiv National University of Internal Affairs* 2023. №102(3 (Part 2)). P. 227–238. doi:10.32631/v.2023.3.45.
3. Lorenzo Fiorito, Senthana Selvarajah Media, Public Opinion, and the ICC in the Russia–Ukraine War. *Journal. Media*. 2023. № 4(3). Pp. 760–789. URL: <https://doi.org/10.3390/journalmedia4030048>
4. Римський статут Міжнародного кримінального суду від 17 липня 1998 р. Офіційний сайт ООН. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text
5. Charter of the International Military Tribunal – Annex to the Agreement for the prosecution and punishment of the major war criminals of the European Axis («London Agreement»), 8 August 1945. URL: <https://www.legal-tools.org>
6. Trial of the Major War Criminals before the International Military Tribunal, Nuremberg, 14 November 1945 – 1 October 1946. Nuremberg: IMT, 1947. Vol. I.
7. Prosecutor v. Duško Tadić (Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction), ICTY, Appeals Chamber, 2 October 1995. URL: <https://www.icty.org>
8. Конвенція про незастосовність строків давності до воєнних злочинів та злочинів проти людяності від 26 листопада 1968 р. United Nations Treaty Series. Vol. 754.
9. Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), Judgment, I.C.J. Reports 2007. URL: <https://www.icj-cij.org>
10. Міжнародне кримінальне право : навчальний посібник. Кол. авторів ; за заг. ред. Т. І. Созанського та О. М. Броневицької. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. 472 с.
11. Akhavan P. International Criminal Justice: The ICC, the Security Council and the Challenge of Politics. Cambridge: Cambridge University Press, 2019.
12. Dixon R. Universal Jurisdiction in Practice: The Syrian Cases in Germany. *Journal of International Criminal Justice*. 2021. Vol. 19. № 5. p. 1125–1142.
13. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права: Закон України від 20 травня 2021 р. № 2689-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 29.
14. Schabas W. The Special Court for Sierra Leone: Lessons for Hybrid Tribunals. *Journal of International Criminal Justice*. 2011. Vol. 9, no. 1, p. 103–111.
15. European Court of Human Rights. Case-law database. 2023. URL: <https://www.echr.coe.int/>
16. United Nations Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR). Reports on the human rights situation in Ukraine. Geneva: UN. 2022. URL: <https://www.ohchr.org/en/documents/country-reports/report-human-rights-situation-ukraine-1-august-2022-31-january-2023>
17. Council of Europe. Human Rights and Rule of Law Activities. Strasbourg: Council of Europe. 2021. URL: <https://www.coe.int/en/web/human-rights-rule-of-law/2021-internet-governance-forum>
18. Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE). Monitoring reports on conflict zones. Vienna: OSCE. 2022. URL: <https://www.osce.org>
19. Cryer R., Friman H., Robinson D., Wilmshurst E. An Introduction to International Criminal Law and Procedure. Cambridge University Press, 2019.

Дата першого надходження рукопису до видання: 29.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 24.10.2025

Дата публікації: 26.11.2025